

Bir Girişimci “Burjuva” Olarak “Bay Peachum” ya da Sombart vs. Brecht*

Mesut SERT¹

¹ Doç. Dr., Hakkari Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü; mesusert@hakkari.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2915-4815

Öz: İktisadi düşünce tarihi içinde pek de iyi olmayan bir akademik ve kişisel şöhrete sahip olan Werner Sombart (1863-1941) ile epik tiyatroyun öncüsü sayılan Bertolt Brecht’in (1898-1956) burjuva/girişimciyi ele alış biçimleri açısından karşılaştırma amacıyla olan bu çalışmada her iki yazarın bu kapsamda temel metni olarak değerlendirilebilecek *Burjuva* ve *Beş Paralık Roman*’daki burjuva/girişimci anlatıları derlenerek aralarındaki benzerlik ve farklılıklar üzerinde durulmuştur. Sombart, kapitalizme yol açan yeni bir insan tipi olarak burjuvanın sahip olduğu niteliklerin tarihsel seyrini iki dönem şeklinde resmederken; Brecht, savaş sonrası dönemin burjuva/girişimcisi ve gerçekte kapitalizmine yönelik bir başka hikâye anlatır. Her iki eserin incelemesi sonucunda iki anlatı arasındaki temel farklılığın Sombart’ın kapitalizmin ileri aşamalarına ait olduğunu söylediği ve erken dönem burjuvasına özgü nitelikler ile kıyaslandığında negatif anlamlar yüklediği niteliklerin Brecht’te tüm dönemler için geçerli olan ve kapitalist girişimcinin gerçek doğasını yansıtır şeklinde ele alındığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Werner Sombart, Bertolt Brecht, Burjuva

Jel Kodları: B10, B14, B20

“Mr. Peachum” as a “Bourgeois” Entrepreneur or Sombart vs. Brecht

Abstract: In this study, Werner Sombart (1863-1941) who has an academic and personal bad reputation in history of economic thought and Bertolt Brecht (1898-1956) who is considered as the pioneer of epic theatre are compared in terms of the way they deal with the bourgeois/entrepreneur. Bourgeois/entrepreneur narratives of both authors in their main texts, *Der Bourgeois* and *Die Dreigroschenroman* have been compiled and the similarities and differences between them are emphasized. While Sombart depicts the historical course of the characteristics of the bourgeois as a new human type that leads to capitalism, in two periods; Brecht tells another story about the bourgeois/entrepreneur and indeed capitalism of the post-war period. As a result of the analysis of both works, it can be said that the main difference between the two narratives is that the qualities that Sombart says belong to the advanced stages of capitalism and that he attributes negative meanings when compared to the qualities peculiar to the early bourgeoisie are considered in Brecht as valid for all periods and reflecting the true nature of the capitalist entrepreneur.

Keywords: Werner Sombart, Bertolt Brecht, Bourgeois

Jel Codes: B10, B14, B20

Atıf: Sert, M. (2023). Bir Girişimci “Burjuva” Olarak “Bay Peachum” ya da Sombart vs. Brecht, *Politik Ekonomik Kuram, Özel Sayı*, 14-21. <https://doi.org/10.30586/1343244>

Geliş Tarihi: 15.08.2023
Kabul Tarihi: 29.08.2023

Telif Hakkı: © 2023. (CC BY) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

* „Her ölüm erken ölümdür. Biliyorum Tanrım.“ Birbirine yakın aralıkla „alınan“ ve kısmen tanıdığı olarak hiç de „fena“ olmadığını bildiğim iki hayata, hocam Prof. Dr. İşıya Üşür ve arkadaşım/dostum Mehmet Tarakçıoğlu’na adanan bu metin, 15. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresinde hocam anısına düzenlenen oturumda sunulmasının ardından gözden geçirilip Mehmet anısına yeniden kaleme alınmıştır. Hocam, İktisadi Düşünce Tarihi Ders kitabını yazmadan; Mehmet daha okunacak yüzlerce kitabı okumadan, üzerinde uzun uzun konuşmadan geçti; „Üstü kalsın“ diyecek kadar iz bırakarak. Işıklar içinde yusunlar.

1. Giriş

Böylesine bir yazı, daha başlangıcında iki ‘sorun’un üstesinden gelmek ya da en azından bu ‘sorun’lar karşısındaki konumunu açıklamak ve belirlemek zorundadır. İlki, bir ‘iktisatçı’ ile bir ‘yazar’ı, yazdıkları üzerinden belirli bir konu çerçevesinde karşılaştırmanın mümkünlüğü ile ilişkilidir. Bu, daha geniş bir çerçevede, dünyayı anlamanın farklı yolları olarak ‘bilim’ ile sanat arasındaki ilişki veya karşıtlık ile de yakından ilişkilidir. Bu ikisinin radikal bir şekilde birbirinden farklı olduğuna yönelik 19. yüzyıl düşüncesinin tersine çağdaş düşüncenin bu farklı yollar fikrini paylaşmadığı söylenebilir. White’in deyişiyle “...sanatın bilimden radikal bir şekilde farklı olduğuna dair on dokuzuncu yüzyıl inancının, romantik sanatçının bilim korkusu ve pozitivist bilim adamının sanat konusundaki cehaletinin beslediği bir yanlış anlamamanın sonucu olduğu artık açık görünüyor”¹ (1986, s.28).

Artık açık olan bu durumun yazının sorunsalı açısından yorumu; ‘İktisadi’ olmayan metinlerden ‘iktisada’ dair sonuçlar çıkarmanın aslında mümkün olduğu şeklindedir. Böylesine bir yorumun iktisadi düşünce tarihinin kaynaklarının sınırlarını alabildiğine genişleteceği ise açıktır. Bu çerçevede, düşünceye kaynaklık teşkil edebilecek metinler kimi zaman bir layiha olabileceği gibi kimi zaman bir roman, hikâye, şiir gibi edebi bir eser olarak da karşımıza çıkabilir. Kaynaklar konusundaki bu ‘çeşitlilik’, Moretti’nin (2005, s.19); edebi eserlerin yorumlanması faaliyetinin söz konusu eserin içine doğduğu toplumsal-tarihsel bağlama sıkı sıkıya bağlı olduğuna yönelik vurgusu ile birleştirildiğinde; Shakespeare’in *Atinalı Timon*’u (2014), Daniel Defoe’nun *Robinson Crusoe*’u (1997) gibi Batılı örnekleri yanı sıra Tanpınar’ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* (2017), Nazım Hikmet’in *Memleketimden İnsan Manzaraları* (1987), Orhan Pamuk’un *Cevdet Bey ve Oğulları* (2023) rahatlıkla iktisadi düşüncenin kaynakları arasında yer alır hale geleceklerdir.

Sombart ve Brecht’i burjuva üzerinden karşılaştırma somutunda karşılaşılabilecek ikinci ‘sorun’ ise genel anlamda kapitalizm ile burjuva, özelde ise kapitalist ile burjuva’nın bir ve aynı anlamda kullanılmasının mümkünlüğü ile ilgilidir. Bu çerçevede iki farklı görüşün varlığından bahsedilebilir. İlk olarak Max Weber (1864-1920) ve Sombart’ta ele alındığı şekliyle kapitalizm ve burjuvayı özdeş anlamda; “[burjuvayı] kapitalizmin...insanda vücut bulmuş hali” (Moretti, 2015, s.9) olarak ele alabiliriz. Bu özdeşliğin kurulmaması durumunu, “başkahramanı olmayan bir öykü anlatmanın [güçlüğü]” şeklinde gören Wallerstein’in da (1988, s.98) benzer görüşte olduğu söylenebilir. Buna karşın Wood (2007) İngiliz modeli dışında kapitalizme giden farklı yollar üzerinde dururken “burjuva paradigması” olarak adlandırdığı burjuvazi ile kapitalist’in özdeşleştirilmesini eleştirdiği de bilinir.

Wood’un eleştirileri akılda tutulmakla birlikte aşağıda burjuva ile kapitalizmin/kapitalistin özdeş olarak ele alınması yoluna gidilmiştir. Bu özdeşliği kurmanın temel nedeni ise; böylesine bir özdeşliğin burada gerçekleştirilmeye çalışılacak analizin sonucunu değiştirmeyeceğine yönelik düşüncedir.

Giriş çerçevesinde üzerinde durulması gereken son bir nokta ise; farklı karşılaştırmalar mümkün olmakla birlikte Sombart ve Brecht’in seçilmesinde yaşanan dönem ve mekân açısından ‘yaklaşık’ aynılık etkili olmuştur. Bu çerçevede aşağıda *Burjuva* ve *Beş Paralık Roman*’da resmedilen iki farklı ‘burjuva/girişimci’ arasındaki farklılık, Sombart ve Brecht’in düşünce bütünlükleri çerçevesinde incelenecektir.

2. Sombart ve “Burjuva”

İktisadi düşünce tarihinde Sombart konusunda genel olarak bir ‘ihmal’ ve görmezden gelmeden bahsedilebilir. Büyük ölçüde Yahudiler ile ilgili yazdıkları ve

¹ İtalikler orijinalinde yok.

Nasyonal Sosyalizmle olan ‘yakın’ ilişkisinden kaynaklanan bu görmezden gelmeye karşın *Burjuva*, onun en bilinen eserleri arasında yerini almıştır.

1863’te orta sınıfa mensup bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Sombart, deniz subayı olma yönündeki hayalinden sağlık problemleri nedeniyle vazgeçip Pisa’da ekonomi politik okumaya başlar. Bir yıl süren eğitiminin ardından ayrılıp hukuk okumak üzere Berlin’e gider. Berlin günlerinin onun düşünsel gelişiminde önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bu dönemde almış olduğu eğitiminin gereği olarak iktisat, siyaset bilimi, tarih ve felsefe gibi dersleri takip etmesi yanı sıra bilimsel ilgilerini şekillendirmesi ve düşüncesinin oluşumunda büyük etki yaratacak olan, Gustav von Schmoller (1838-1917) ve Adolph Wagner (1835-1917)’in seminerlerine de katılır (Kuczynski, 1968, s.57)².

Berlin Üniversitesi’nde Schmoller’in danışmanlığında 1888’de doktorasını tamamlayan Sombart’ın Roma kırsalı üzerine olan doktora tezi kimilerine göre “bilimsel olarak muhtemelen yazdıklarının en iyisi” (Aktaran: vom Brocke, 1996, s.23) olarak değerlendirilir. Wagner tarafından “etkileyici” olarak övülen tezi Sombart’ın o dönemde Marksist olarak “damgalanmasına” ve bu nedenle üniversitede kadro bulamamasına neden olmuş görünmektedir (Sutton, 1948, s.317). “Tezinde yazdıklarından hareketle Marksist olarak niteleyebileceğimiz Sombart söz konusu olduğunda böylesine bir sonuca ulaşmak için henüz erken olduğu söylenmelidir” (Sert, 2021b, s.672).

Sombart’ın Marksizm ve Nasyonal Sosyalizm ile ilişkisi üzerine devam eden ve sonlanmamış bir tartışma olduğu söylenebilir. Söz konusu tartışmanın her iki tarafı açısından da kabul edilen şey onun fikirlerini çok sık değiştirmiş olmasıdır. Bu değişimin yönü konusunda ise çoğu araştırmacı onun “başlangıçta iktisadi ve sosyal meselelere Marksist bir bakış açısıyla yaklaştığını [ancak] giderek daha muhafazakâr bir konuma yöneldiği” (Kuczynski, 1968, s.58) görüşüne katılır.

Bu fikrinsel değişimi bir yana ilk baskısı 1902’de yayınlanan *Modern Kapitalizm’in* [*Der Moderne Kapitalismus*] Sombart’ın esas fikrini ortaya koyması açısından önemli olduğu söylenebilir³. Üç cilt şeklinde giderek genişleyen bu kitapta Sombart kapitalizmin ortaya çıkışından itibaren geçirdiği dönüşümü ele alır ve esas olarak bunu zihniyet üzerinden analiz eder. Bu çerçevede Weber’e mal edilen kapitalizmin ortaya çıkışında zihniyetin/dinin etkisini ilk olarak ortaya koyma payesinin gerçekte Sombart’a ait olduğu söylenebilir⁴. *Modern Kapitalizm’in* ilk baskısının ardından zihniyet üzerindeki fikirlerini izleyebileceğimiz ve bu çerçevede *Modern Kapitalizmi* ‘tamamlayan’ üç eserden daha bahsedilebilir⁵. Bunlar 1913 tarihli *Aşk, Lüks ve Kapitalizm* [*Liebe, Luxus und Kapitalismus*]⁶, *Savaş ve Kapitalizm* [*Krieg und Kapitalismus*] ve aynı tarihli *Burjuva* [*Der Bourgeois*]⁷ başlıklı eserlerdir. Söz konusu eserlerin alt başlıkları Sombart’ın aynı izleği izlediğine yönelik

² Sombart’ın düşünsel serüveni ile ilgili ayrıntılı açıklamalar için (Sert, 2021b)’ye bakılabilir.

³ *Modern Kapitalizm’in* çeviri macerası bir dipnota sıkıştırılmayacak kadar ayrıntılı olmakla birlikte başlangıç olarak şu iki nokta vurgulanmalıdır. İlk olarak kitabın şimdiye kadar yayımlanmış bir Türkçe çevirisi bulunmamaktadır. İkinci olarak Karl F. Geiser tarafından Birinci Cildin 1902 tarihli ilk baskıdan yapılmış ancak yayımlanmamış bir İngilizce çeviri yanı sıra çevirmeni belli olmayan ve yine Birinci Cildin 1906 tarihli ikinci baskıdan yapılmış, Yeni Zelanda’da yayımlanmış bir çeviri (Sombart, 2019) bulunmaktadır. Yayımlanmamış ilk çeviri Birinci Cildin her iki kitabını da kapsamakla birlikte bölümler açısından bazı eksikler taşırken; ikinci çeviri Birinci Cildin “Kapitalizm Öncesi Ekonomi” başlıklı ilk kitabını kapsayıp “Modern Kapitalizm’in Tarihsel Kökenleri” başlıklı ikinci kitabını içermemektedir.

⁴ Zira *Modern Kapitalizm’in* ilk baskısı 1902 tarihlidir ki bu Weber’in 1904-1905 arasında *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* dergisinin XX. ve XXI. ciltlerinde yayımlanıp ardından 1920’de Toplu Eserlerinin ilk cildini oluşturan *Din Sosyolojisi Üzerine Çalışmalar*’da yeniden basılan *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*’ndan (Weber, 2002) öncedir. Bu konuda ayrıntılı açıklamalar için (Sert, 2021a)’ya bakılabilir.

⁵ Söz konusu eserlerin ‘tamamlayıcı’ niteliğini, „Modern Kapitalizmin Gelişim Tarihi Üzerine Çalışmalar“ [Studien zur Entwicklungsgeschichte des modernen Kapitalismus] şeklindeki üst başlıklarından da izleyebiliriz. İki cilt halinde yayınlanan bu üst başlıklı eserlerin ilk cildi *Lüks ve Kapitalizm* [*Erster Band: Luxus und Kapitalismus*] (Sombart, 1913a) başlığını taşırken; ikinci cildi *Savaş ve Kapitalizm* [*Zweiter Band: Krieg und Kapitalismus*] (Sombart, 1913b) başlıklıdır.

⁶ *Lüks ve Kapitalizm* başlıklı eserin önsözünde Sombart’ın, başlığının aslında *Aşk, Lüks ve Kapitalizm* olarak adlandırmanın daha doğru olacağına dair açıklamaları nedeniyle kitabın 1922 tarihli ikinci baskısında adı *Aşk Lüks ve Kapitalizm* [*Liebe, Luxus und Kapitalismus*] şeklinde değişmiştir. Bu kitap, Silvia Bovenschen’in “Werner Sombart: Modası geçmiş bir bilim” başlıklı girişin de dahil edildiği 1986 tarihli Almanca orijinalinden Necati Aça tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir (Sombart, 2013).

⁷ *Burjuva*’nın, aynı zamanda Sombart’ın öğrencisi olan Mortimer Epstein tarafından erken tarihli İngilizce çevirisi (Sombart, 1915) yanı sıra bu çalışmada da esas aldığımız ve Oğuz Adanur tarafından gerçekleştirilmiş Türkçe çevirisi bulunmaktadır (Sombart, 2011). İngilizce çevirinin başlığı kitabın orijinal ismine sadık kalmayıp *The Quintessence of Capitalism* [*Kapitalizmin Ruhü/Özü*] şeklinde iken; Türkçe çeviri, kitabın 1928 tarihli Fransızca çevirisinden Türkçeleştirilmiştir.

ipuçları barındırır niteliktedir. *Aşk Lüks ve Kapitalizm, Modern Dünyanın Savurganlığın Ruhundan Doğması* alt başlığını taşıırken; *Burjuva'nın alt başlığı Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlaki ve Entelektüel Tarihine Katkı'dır*.

“Yaşayan ve hareket eden insanı araştırmanın merkezine yerleştir[diğini]” (s.13)⁸ belirten Sombart, burjuva ile ilgilenme nedenini “toplumsal bir tipin temsilcisi olarak değil pek çok ahlaki ve entelektüel yeteneğe sahip değişik bir insan türü [olması]” (s.13) şeklinde açıklar. Ona göre o ana kadar yapılan çalışmalar, “tarih tarafından oluşturulan bir altyapının psikolojik özelliklerinin çözümlenmesini ihmal etmişti[r]” (s.14). Bir başka ifadeyle canlı, kanlı yaşayan bir insan olarak burjuva ve onun ruhsal dünyası, psikolojisi ve düşüncelerinin kapitalizme nasıl yol açmış olduğu üzerinde durur.

Burjuva'da Sombart kapitalist zihniyet, burjuva ve kapitalizmin oluşmasını iki aşamalı şekilde ele alır. XIV. yy ile XIX. yy başları arasında kapsayan ilk dönemde burjuvaların çoğunlukla namuslu, dürüst, dinine bağlı, kanaatkâr, çalışkan, aklın gösterdiği yoldan ayrılmayan insanlar şeklinde resmeder. Burjuvazinin ahlak anlayışında radikal bir dönüşüme yol açan unsur ise sanayileşmiş kapitalizmle birlikte devasa şirketlerin ortaya çıkması olarak belirtir.

Bir “toplumsal sınıfın temsilcisi olmaktan çok bir insan tipi” (s.114) olarak ele aldığı burjuvanın doğum yerinin Floransa ve doğum tarihinin XV. yy olduğunu söyleyebiliriz. Birinci dönem burjuvazinin sahip olduğu erdemler açısından ise ekonominin iç örgütlenmesine yönelik olduğunu söylediği iki unsur; ekonomik davranışın akılcı hale gelmesi ve tasarruf zihniyetini belirlerken; dış dünya ile ilişkiler çerçevesinde ise iş ahlakına sahip olma ya da aynı anlama gelecek şekilde dürüstlüğü belirler.

“Kapitalist düzende her türlü ticari işlemin başlangıç ve sonunda belli bir miktar para [olması nedeniyle]...daha kapitalizmin başlangıç yıllarından itibaren hesap kitabın işlerin yürütülmesi için bir zorunluluk” (s.1135-136) olduğunu da belirten Sombart'a göre burjuvanın bir diğer niteliği ise hesap yapabilme veya muhasebedir.

Bu zihniyetin ortadan kalkma koşulları olarak “rantiye” ya da “senyör gibi yaşama[ya]” belirleyen Sombart bu koşulların ortaya çıkma biçimlerinde var olan ulusal düzeydeki farklılıkları da vurgular. Çalışmanın küçümsenmesi ve soyluluk unvanlarının peşinde koşulması şeklinde özetlediği Floransa örneğinde değişimi şu şekilde ele alır: “XV. yüzyıldan itibaren güney İtalya'da ve XVI. yüzyıldan itibaren ülkenin geri kalan bölgelerinde çok sayıda burjuvanın kazanç aşkı, risk ve yöneticiliğe boş vererek her türlü çaba ve kaygıdan muaf, kolay bir yaşam biçimini yani rantiye ya da senyörler gibi yaşamayı seçmiş oldukları söylenebilir” (s.143). Benzer bir durumun İspanya için de geçerli olduğu söylenebilir. XIV. yüzyılda kapitalist bir zihniyetin var olduğu İspanya'da XVII. yüzyılda girişimcilik ruhu zayıflamış ve İspanyol tembelliği olarak adlandırdığı ve “adeta akıllarını soyluluk ile [bozma]” (s.145) şeklinde somutlanan bir durum içerisine girdiklerini belirtir. Fransa somutunda ise kapitalist zihniyetin gelişmesini engelleyen bir unsur olarak “memur zihniyeti”nin altını çizer. Sombart'a göre Fransızların “emin, sürekli (ve onursal) özellikler taşıyan bir kariyeri tercih etme yönündeki tavırları” (s.148) kapitalist zihniyetin gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir.

“Kazanç aşkı ve girişimcilik ruhu, burjuva erdemleri ve hesap yapma yeteneği” (s.159) olarak belirlediği kusursuz bir kapitalist girişim ruhunun zaman içindeki seyri veya değişimi konusunda ise Sombart bu genel burjuva tipini bütün kapitalist gelişme süreçlerine yaymayıp, her bir evre için ayrı ayrı değerlendirmenin gerekliliğini vurgular. Bir başka ifadeyle “kapitalizme özgü dönemler ya da aşamaların her birinin kendine özgü bir *burjuva tipine* sahip olduğu söylenebilir” (s.160)⁹.

Bu çerçevede kapitalizmin başlangıcından XVIII. yüzyıla kadar uzanan ve kapitalist gelişmenin ilk evreleri olarak nitelendirilecek dönemde zaman ve mekân farklılıkları ihmal edildiğinde kapitalist girişimcinin modern girişimciden farklı bazı özelliklere sahip olduğunu belirtir.

⁸ Bu bölümde *Burjuva'dan* yapılan alıntılarda (Sombart, 2011)'deki sayfa numaraları verilecektir.

⁹ İtalikler orijinalinde var.

Eski moda burjuva olarak adlandırdığı bu dönem burjuvasının özelliğini şu şekilde ortaya koyar: “Bu insanın bütün eylem ve düşünceleriyle bütün girişim ve ürettiği projelerde ön planda tuttuğu iyilik ve kötülük düşüncesi yaşayan *canlı kanlı insanla* doğru orantılıdır” (s.160)¹⁰. Kapitalizmin hizmetinde olan büyük toprak sahibi, büyük tüccar, bankacı ve spekülörler, fabrika sahibi ve yün tüccarlarının hiçbiri sürdürdüğü ekonomik etkinliğin kutsal insanlığın taleplerinin dışına çıkmasına izin vermemiştir (s.160). Bu düşüncesine kanıt olarak dört olgudan bahseder. İlki “zenginlik hoşlanılan ve peşinde koşulan bir şey olmakla birlikte yaşamın tek amacı değildi” (s.161). İkinci olarak “ekonomik etkinliklerinin ritmi oldukça düşük olup davranışlarında hiçbir acelecilik ve telaşa yer yoktu” (s.163). Rekabet ve müşteriler konusundaki tavırları da benzer şekilde, sükûnet ve dinlenme temelliydi (s.166). Sonuncusu ise teknik karşısında takındıkları, teknik gelişmelerin yalnızca insanın mutluluğunu bozmadığı sürece arzulanması şeklindeki tavidir (s.171).

Eski moda burjuvada bulunan bu özellikler modern ekonomi insanında çeşitli değişikliklere uğramıştır. İlk olarak “Kapitalizmin ilk evrelerinin sonuna kadar her şeyin ölçüsü olan insanın bu özelliğini yitirdiği görülmektedir” (s.177). Modern ekonomik öznenin aklı artık yalnızca iki şeyle meşguldür: “Yapabildiği kadar çok para kazanmak ve işlerini olabildiğince büyütme” (s.177). Belirli bir miktar para ile işe başlayan kapitalist girişimin amacı daha büyük miktarda para kazanarak bir fazlalık yaratmaktır. Herhangi bir işin büyütülmesi ve elde edilecek kazanç konusunda herhangi bir sınırlama getirmek mümkün değildir. Daha önceki ekonomi biçimlerinde kişinin sahip olduğu saygınlık, toplumsal konumuna uygun bir geçinme biçimi şeklinde var olan sınırlılıklar kapitalizmle birlikte ortadan kalmış ve “kapitalizmin en ileri safhasında kar ne kadar büyük olursa olsun hep daha büyüğü[nün] olabileceği [düşünülme]” (s.178) başlanmıştır.

Niceliksel değerlendirmenin temel alındığı bu dünyada her anlamda büyüklük ya da büyüme esas mesele haline gelmiştir. Yapılan işin niceliği yanı sıra önemli hale gelen bir diğer unsur da işin gerçekleşme hızıdır. Modern zihniyetin diğer nitelikleri ise yenilik ve iktidar duygusudur (s.181-183)¹¹. Yapılan işin biçimi ve doğası açısından ise modern kapitalist girişimci ile XIX. yy başlarındaki arasında çok bir fark yoktur. Eski girişimci gibi günümüzdekiler de fethetmek, örgütlemek, müzakere etmek, spekülasyon yapmak ve hesaplamak zorundadır (s.184).

İşlerin yürütülmesi ile ilgili ilkeler konusunda ise bir değişme görülmektedir. Modern girişimcinin ekonomik davranışları; akılcı düşünme, üretilen malın satılabilmesi, müşteri bulma, maliyet ve satış fiyatlarının olabildiğince düşürülmesi, kazanç yarışının önünde hiçbir engel bulunmaması gibi kurallar tarafından belirlenmektedir. İşine bağlı olma, tutumluluk, çalışkanlık, kanaatkârlık, dürüstlük gibi nitelik ve erdemler artık kapitalist girişimcinin zorunlu özellikleri arasında yer almamaktadır (s.191).

3. Brecht ve “Beş Paralık Roman”

Sombart’la hemen hemen aynı dönemde (1898-1956) yaşayan Brecht’in yaşamına Sombart’tan farklı olarak, sürgün dâhil olmak üzere çeşitli zorlukların eşlik ettiği söylenebilir. Sombart’ın kendisinden paye beklediği Nazi’ler tarafından 1935’te vatandaşlıktan çıkarılan Brecht ancak 1948’te tekrar Almanya’ya dönebilmiştir.

Epik tiyatrunun öncüleri arasında yer alan Brecht’in kuşkusuz en önemli eserleri arasında ilk defa 1928’de Berlin’de sahnelen *Üç Kuruluşluk Opera* [*Die Dreigroschnoper*] yer almaktadır. 1934 yılında sürgünde iken yayımladığı ve devam niteliğinde olan *Beş Paralık Roman*’la¹² Brecht bize 19. yy. İngiltere’si sahnesine yerleştirdiği ve gerçekte bir dilenci

¹⁰ İtalikler orijinalinde var.

¹¹ İtalikler orijinalinde yok.

¹² Almanca orijinali *Dreigroschenroman* olan eser, Sevgi Soysal tarafından orijinaline ve devamı niteliğindeki *Üç Kuruluşluk Opera*’nın tersine *Beş Paralık Roman* şeklinde çevrilmiştir.

çetesinin yöneticisi olan Bay Peachum'un macerası ile Kapitalizm'e dair bir başka hikâye anlatır.

Karakterlerde birtakım değişiklikler olmakla birlikte¹³ iki eser arasında bir konu devamlılığı olduğu söylenebilir. Konu, genel olarak kapitalizm, onun nasıl işlediği ve nasıl geliştiği üzerinedir; rekabet, hırsızlık temel vurgulardır ve bütün bunlar bir savaş sahnesine yerleştirilmiştir; "Belki herkes bilmez ama savaşlar duyguları kamçıladıkları kadar, ticareti de canlandırır. Savaşlar arkalarında bir yığın zarar ziyan bırakırlar, ama tüccarın bundan şikâyeti yoktur pek" (s.53)¹⁴.

Savaşın yarattığı duygusal atmosferi alabildiğine kullanan hırsız – girişimci – iş adamlarımız kârlarını alabildiğine artırırken aynı zamanda "iş" organizasyonu da kendi içinde değişime uğrar. "Bu yeni düzenlemeden sonra O'Hara çetesinin hırsızları küçük iş sahibi olmaktan çıkıp büyük bir girişimin [maaşlı] memurları durumuna [geçerler]" (s.129).

Hırsızlık meselesi *Roman*'ın temel vurgularındadır. Brecht'in anlatımında Sombart'ın *Burjuva*'da, özellikle modern girişimciyi/modern ekonomi insanını tarif ederken kullandığı sıfatları anımsatan ifadeler rastlamak mümkündür: "...bir başkan, benzin bidonuyla dolaşmaz. Tabii ki *kibar mülk sahipleri* kimsenin cebinden para çalmaz, der halk. Elbette adi bir soygunla, Rothschild'in bir bankayı kendisine yontması arasında büyük fark vardır. Bunu herkes bilir! Ama bana sorarsanız, büyük suçları işleyenler, yakalanmadan küçük suç işleyebilecek yegâne kimselerdir ve bu olanaklarından da bolca yararlanırlar" (s.177)¹⁵. İki arasında farkın Sombart'ta belirli bir dönem ait olduğunu söylediği niteliklerin Brecht'te genel bir durumu ifade eder nitelikte kullanıldığı söylenebilir.

Hırsızlığın modern biçimine ilişkin olarak söylenecek şeylerden biri yasal çerçeveye girmek olarak adlandırılabilir. Yaklaşık aynı dönemi konu alan Baba filminde de söz konusu olan bu durum, genele yönelik ipuçları verir niteliktedir. "...Gereksiz yere kanun dışına çıkmak gerçek bir ahlaksızlıktır. Yapılacak iş, biraz parayla, çürük çarık, ufak evler yapıp taksitle satmak ve alıcıların parasının tükenmesini beklemektir. O zaman hem paraya hem de evlere yeniden sahip olunur" (s.216) şeklindeki anlatım bu görüşü doğrular niteliktedir.

Sombart'a benzer şekilde değişme yönelik bir vurgu Brecht'te de görülür. Genel anlamda 'işlerin' daha sofistike bir hal alması şeklinde özetleyeceğimiz değişimde, 'hırsızlık' şeklindeki özün değişmediği söylenebilir. Macheath'in Groach'a verdiği şu nutuk değişimin güzel bir ifadesi olarak değerlendirilebilir: "...siz eski bir hırsızsınız...küçük bir zanaatkârsınız hepsi bu. Bu, batmakta olan bir sınıf. Bir hırsız bir bonoya karşı nedir ki? Bir banka soygunu banka kurma yanında nedir? Bir işçi kullanmanın yanında bir adam öldürmenin sözü mü olur? Bundan birkaç yıl önce bütün bir sokağı çaldık, tahta parkelerden yapılmış bir sokaktı bu, bu tahta parçalarını kazıp çıkardık, yüklendik ve götürdük. Yaptığımızın olağanüstü bir başarı olduğunu sanıyorduk. Aslında boşa uğraştığımız...kısa bir süre sonra, belediye meclisi üyesi olarak ihale dağıtımıyla uğraşmanın çok daha verimli bir iş olduğunu öğrendim..."(s.216). Adeta "Yelkenli gemilerin buharlı gemilere dönüşmesi gibi" (s.321) soygunun biçiminin de değiştiği söylenebilir.

Bu satırlar bir yandan da Sombart'ta göremeyeceğimiz iş adamı ile yerel veya ulusal düzeydeki yönetim ya da genel olarak devlet arasındaki ilişkiye yönelik ipuçları da verir niteliktedir. Yerelde/Belediye düzeyinde 'işler' bu şekilde yürürken (!) devlet katında durumun nasıl olduğu, devlet memurları somutunda Macheath'in asker arkadaşı ve polis müdürü Brown'a verdiği nutukta şöyle ele alınır: "...Siz memurlar, söz konusu olduğunda devletin emrinde olmaktan kaçmazsınız tabii ki, ama sadece, açık pazarda

¹³ Örneğin *Opera*'da Charles Filch karakteri *Roman*'da George Fewkoombey halini alır.

¹⁴ Bu bölümde *Beş Paralı Roman*'dan yapılan alıntılarda (Brecht, 2011)'deki sayfa numaraları verilecektir.

¹⁵ İtalikler orijinalinde yok.

başarı kazanamayanların devlet hizmetine yanaşması gerçek bir mutsuzluk değil mi?" (s.224).

"İyi işleyen devlet" in nasıl olduğunu, daha doğrusu olması gerektiğini ise Macheat şöyle açıklar: "Parlamentoyu bir gak guk etme yeri görecektedir kadar ileri gitmek istemiyorum; bu doğru değil...Parlamentoda yalnızca konuşulmuyor, ticaret de yapılıyor. Orada herşeyin ticareti yapılıyor." (s.305). Herkesçe malum olan bu duruma karşın Macheat, "ciddi çalışan iş adamlarının görüşü olarak şu tespitleri yapıyor: "...devletin başında olması gereken insanlar yok. Hepsi şu ya da bu partinin adamları, partiler ise bencil kurumlar. Görüş açıları tek yönlü. Partiler üstü adamlara ihtiyacımız var, bizim gibi ticaret adamlarına. Biz mallarımızı fakir zengin farkı gözetmeden satarız. Herkese görüşüne bakmadan bir kilo patates satar, herkesin elektrik tesisatını yapar, evini boyarız. Devletin yönetilmesi ahlaki bir görevdir. İşverenlerin iyi işverenler, işçilerin iyi işçiler olmaları sağlanmalıdır. Kısaca zenginlerin iyi zenginler, yoksulların iyi yoksullar olmaları sağlanmalı. Böyle bir devlet yönetiminin geleceği günlere inanıyorum. Ben böyle bir devlete bağlanabilirim" (s.305).

Sombart'ın, en azından Burjuva'da ele almadığı işçiler Brecht'in gündeminde bulur. "İyi işçi" başka şeyler yanı sıra ülkesi savaştayken grev yapmayan işçidir. "vatan güç durumdayken şantaj yapan sendikalar" (s.250) otomatik olarak vatan karşıtıdır da. Onları bu şekilde göstermek Peachum gibilerin işine fazlasıyla gelmiş görünüyor. Bunu başarmanın yolu grev yapan işçilere karşı eski askerlerden oluşan bir vatanseverler mitingi düzenlemekten geçiyor. Bu uğurda para bile vermeye hazırken; kalabalığın kendiliğinden toplanması ise beklenenin de ötesinde bir yarar sağlamış görünüyor: "...Bütün sokaklar gerçek eski muhazirlerle dolu. Bunu hesaplayamazdık tabii ki. Bizimkilere miting için para vereceğiz elbette, savaşı görmediler ki onlar. Şimdikiyse gerçek asker. Millet için yeterli fedakarlıkta bulunmayan işçileri suçluyorlar!...onlara bir şey ödemenin ne kadar yanlış olacağı ortaya çıktı. Bu işi bedava yapıyorlar! İnsanların aptallık derecesini hesaplamak mümkün değil. Bu bacaksız, kolsuz, kör adamlar hala savaş taraftarı. Bu top yemleri hala millet adına dayanıyor. Nefis bir şey! Bunlarla çok şey yapılır, inanın bana" (s.268). Oysa işçiler ve askerler aynı sınıftandı ve bu nedenle birbirlerine çok benziyorlardı. Hepsi aynı aşağı İngilizceyi konuşuyorlardı, birbirlerine aynı küfürleri ediyorlardı. (s.288).

4. Sonuç

Sombart'ın Brecht'i okuduğu veya tersinin geçerli olup olmadığına dair somut herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte karşılıklı olarak birbirlerinden haberdar oldukları ve birbirlerinin yazdıklarını okuduklarını söyleyebilmek güç görünmektedir. Brecht'in *Opera'yı* yayımladığı yıllarda (1934) Sombart'ın Nazi Partisi'ne eklemlenme çabası içinde olması bu görüşü destekler niteliktedir.

Buna karşın, yukarıda özetlenen çalışmalarda ileri sürülen fikirler somutunda bakıldığında Brecht'in girişimci/burjuva'ya yönelik olarak, Sombart'ın, sanayileşmiş kapitalizm ve devasa şirketlerin ortaya çıktığı XIX. yüzyıl başları olarak işaret ettiği belirli bir dönemde geçerli olduğunu söylediği nitelikleri tüm dönemleri kapsar şekilde genişlettiği söylenebilir. Bir başka ifadeyle Sombart'ta dönemsel/istisnai olan durum Brecht'e gelindiğinde O'Hara çetesi somutunda kural haline gelmiş görünmektedir. Brecht'in resmettiği savaş sonrası kapitalizmde Sombart'ın erken dönem girişimci/burjuvasına ait akılçılık, dürüstlük gibi niteliklerden eser kalmamıştır.

Bunun yanı sıra Brecht, *Burjuva'da* ifade ettiği ile sınırlı olarak ele aldığımızda, Sombart'tan daha bütünlüklü bir dönem anlatısı çizer görünmektedir. Kapitalizmin işleyişinin olmazsa olmazı, girişimci/burjuva/iş adamı/iş dünyasının genel anlamda devlet ile kurduğu ilişki de Brecht'te açıkça sergilenir. Bu ilişki bütün olarak kapitalist sistemde parlamentonun 'işlevi'ni gözler önüne serme yanı sıra devletin girişimci/burjuva/iş adamı lehine yeri geldiğinde grevlere müdahale etmesi şeklinde yer alır.

Kaynakça

- Brecht, B. (1998). Üç Kuruşluk Opera, Çev. Y. Erten, İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Brecht, B. (2011). Beş Paralık Roman, Çev. S. Soysal, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Defoe, D. (1997). *Robinson Crusoe*, Çev. A. Göktürk, İstanbul: YKY.
- Hikmet, N. (1987). *Memleketimden İnsan Manzaraları*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kuczynski, J. (1968). Werner Sombart, in *International Encyclopedia of the Social Sciences Vol.15*; Ed., David L. Sills, The Macmillian Company & The Free Press: USA, pp. 57-59.
- Moretti, F. (2005). *Mucizevi Göstergeler. Edebi Biçimlerin Sosyolojisi Üzerine*, Çev. Z. Altok, İstanbul: Metis Yayınları.
- Moretti, F. (2015). *Burjuva. Tarih ile Edebiyat Arasında*, Çev. E. Buğlalılar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2023). *Cevdet Bey ve Oğulları*, 14. Baskı, YKY: İstanbul.
- Sert, M. (2021a). Sombart in the Turkish Mirror: A Case of Sabri F. Ülgener. *Fiscaoeconomia*, 5(1), 38-55.
- Sert, M. (2021b). Sombart ve Kadro 'Yeniden'. *Mülkiye Dergisi*, 45(3), 667-697.
- Shakespeare, W. (2014). *Atinalı Timon*, Çev. S. Eyüboğlu, 4. Baskı, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Sombart, W. (1913a). *Luxus und Kapitalismus*, Duncker&Humblot: München und Leipzig.
- Sombart, W. (1913b). *Krieg und Kapitalismus*, Duncker&Humblot: München und Leipzig.
- Sombart, W. (1915). *The Quintessence of Capitalism: A Study of the History and Psychology of the Modern Business Man*, Trans. M. Epstein, E.P. Dutton & Company: New York.
- Sombart, W. (2011). *Burjuva: Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlaki ve Entelektüel Tarihine Katkı*, Çev. O. Adanır, 2. Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Sombart, W. (2013). *Aşk, Lüks ve Kapitalizm: Modern Dünyanın Savurganlığın Ruhundan Doğması Üzerine*, Çev. N. Aça, Ankara: Pharmakon Yayınları.
- Sombart, W. (2019). *Modern Capitalism Vol 1: The Pre-Capitalist Economy*, K A Nitz: Albany, New Zeland.
- Sutton, F. (1948). The Social and Economic Philosophy of Werner Sombart: The Sociology of Capitalism, in *An Introduction to the History of Sociology*; Ed., H. Banes, Chicago University Press: Chicago, pp. 316-331.
- Tanpınar, A.H. (2017). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Vom Brocke, Bernhard (1996). Werner Sombart 1863-1941 Capitalism-Socialism His Life, Works and Influence, in *Werner Sombart (1863-1941) Social Scientist Vol.1: His Life and Work*, Ed. J. Backhaus, Metropolis: Marburg, pp. 19-102.
- Wallerstein, I. (1988). The Bourgeois(ie) ad Concept and Reality, *New Left Review*, I(167), 91-106.
- Weber, M. (2002). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çev. Z. Gürata, 3. Baskı, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- White, H. (1986). *Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism*, Johns Hopkins University Press: Baltimore.
- Wood, E.M. (2007). *Kapitalizmin Arkaik Kültürü*, Çev. O. Köymen. İstanbul: Yordam Kitap.

Çıkar Çatışması: Yoktur.

Finansal Destek: Yoktur.

Etik Onay: Yoktur.

Yazar Katkısı: Mesut SERT (%100)

Conflict of Interest: None.

Funding: None.

Ethical Approval: None.

Author Contributions: Mesut SERT (100%)
